

Oude en nieuwe toestanden in het voormalige Vorstendom Bone. ¹⁾

DOOR

H. R. ROOKMAAKER.

Onder de zelfbesturende landschappen der Buitengewesten neemt Bone, zoo niet door grootte dan toch door zijn historie en relaties met de Hollanders, een eerste plaats in.

Het feit, dat die landschappen het grootste deel van het grondgebied buiten Java en Madoera ²⁾ omvatten, maakt de kans zeer groot, dat men als bestuursambtenaar er vroeg of laat in geplaatst zal worden.

Het is daarom wel nuttig na te gaan, hoe de ontwikkeling van Bone heeft plaats gehad, en daarbij vergelijkingen te maken tusschen de toestanden onder vorstenbestuur, d. i. tot 1905 en daarna.

Te meer is dit dienstig, omdat zoo bij herhaling wordt geklaagd, dat de Ned. Ind. regeering zoo weinig voor de inheemsche bevolking doet, alsof het onder eigen bestuurders zooveel beter zou zijn.

Zooals bekend, ligt het voormalige vorstendom Bone op Celebes en wel aan den Oostkant van de Z. W. arm, waarvan het de middenmoot inneemt. Dat dit slechts een zeer bescheiden deel is van het eertijds uitgestrekte rijk, zal straks blijken. De in 1868 vastgestelde grenzen gelden nu nog. ³⁾ In het N. en N. W. wordt Bone begrensd door zelfb. landschappen ⁴⁾; in het Z. en Z. W. door Gouvernements-gebied, terwijl de Golf van Bone de Oostgrens vormt. — Het land is hemelsbreed gemeten ± 100 K. M. lang en 70 K. M. breed; heeft een oppervlakte

¹⁾ Voordracht gehouden voor de Ned. Ind. Bestuursacademie te 's-Gravenhage, op 9 Maart, 1923.

²⁾ ± 70 % van het grondgebied en 20 % der bevolking behooren tot de ± 350 zelfb. landschappen.

³⁾ Overeenkomst met den leenvorst van Bone van 12 Maart, 1868 (zie *Stbl.* 1861—50); contract met Bone van 16 Febr., 1896 en het Gouv. besl. van 20 Juli, 1906 No 32. Vele grove fouten komen in die grensregeling voor; zoo behoort een groot stuk van Z. Bone (het gebied van Bontorihoe) volgens deze overeenkomst ten onrechte tot het Gouvernementsgebied van Sindjai.

⁴⁾ Wadjo, Soppeng, Barroe en Tanette.

van ± 6600 K. M.,² hetgeen vrijwel overeenkomt met de grootte van Friesland en Overijsel samen¹⁾ en telt $\pm 1/4$ miljoen zielen.²⁾

De geschiedenis³⁾ van Bone is interessant genoeg om wat uitvoeriger behandeld te worden, dan met den aard en den omvang van ons onderwerp strookt.

Aan de voorliefde der Boegineezen⁴⁾ om belangrijke feiten en gebeurtenissen op schrift te stellen (de zgn. lontara) is het te danken, dat van de oudste geschiedenis veel bewaard is gebleven.

Evenals met de meeste volken op Z. Celebes, schrijven ook de Bonieren aan hun eersten vorst een hemelschen oorsprong toe (to maneroeng). Bij het optreden van dien eersten vorst, dat in de eerste helft der 14e eeuw plaats had, omvatte het rijk niet veel meer dan de tegenwoordige nederzetting Watampone.

Door veroveringen, familierelaties, en het sluiten van bondgenootschappelijke banden breidde het zich voortdurend uit en strekte zich in de 16e eeuw tot de Piek van Bonthain uit. Het land moet reeds vroeg een dichte bevolking hebben gehad; omstreeks 1200 emigreerden velen naar Saleyer en was dit eiland tot 1512 aan Bone cijnspflichtig.⁵⁾ Het reizen en trekken, het avontuurlijke in het volk maakten van hen voor de komst der Europeanen in den Archipel de vrachtvaarders bij uitnemendheid. Met de Makassaren onderhielden de Boegineezen een drukke vaart tusschen de Molukken, Java, Sumatra, Manilla en Malakka. Thans vindt men over vele streken van Ned.-Indië Boegineesche nederzettingen verspreid.

In de 16e eeuw streefde elk der twee groote rijken Gowa⁶⁾ (of Makassar) en Bone naar de hegemonie op Z. Celebes. Herhaaldelijk werden verdragen gesloten en even vaak verbroken en door oorlogen gevolgd. Het dagboek der vorsten van Gowa en Tello⁷⁾ vermeldt, dat

¹⁾ Encyclopaedie van Ned.-Indië, I, 347.

²⁾ H. R. Rookmaaker, Nota van toelichting betreffende het zelfbesturend landschap Bone, 1917.

³⁾ J. A. Bakker, het leenvorstendom Boni, tijdschr. *Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde*, dl. XV, 5e serie, dl. 1, (1866), 1—9, 154—190. Dr. B. F. Matthes, oudste geschiedenis van Bone, Boeg. Chrestomathie, 465 e. v.; aant. 60 e. v. H. E. D. Engelhard, med. over het eiland Saleyer, Bijdr. T. L. V., 4e volgr., VIII.; 415 e. v.

⁴⁾ D. z. de bewoners der landschappen Bone, Wadjo, Soppeng, Loewoe, enz. Ze zouden hun naam ontleenen aan de plaats Woegi in Wadjo. Encyclopaedie v. Ned.-Indië, I, 324—331. Onder Bonieren worden verstaan de bewoners van Bone Dr. G. K. Niemann, de Boegineezen en Makassaren, bijdr. T. L. V., Ve serie IV (1889), 74—266.

⁵⁾ H. E. D. Engelhard, Saleyer, Bijdr. T. L. V., VIII, 4e volgr., 400.

⁶⁾ Voor de geschiedenis van het rijk Gowa tot 1667, zie proefschrift van F. W. Stapel, het Bongaais verdrag, Leiden, 1922.

⁷⁾ Uitgegeven met vertaling en toelichtingen door A. Ligtfoot, Bijdr. T. L. V. v. Ned.-Indië, 4e reeks, dl. IV.

in 1611 (23 Nov.). Bone werd overwonnen en met kracht van wapenen de Mohammedaansche godsdienst op gedrongen. Spoedig herwon het zijn vrijheid, doch werd in 1640 geheel door Gowa onderworpen en in 1643 na een opstand alle rechten ontnomen, de bewoners werden tot slaven verklaard. Gowa stelde een regent, een Aroe Pitoe Tanete aan; later vormden landsgrooten de Aroe Pitoe (zeven vorsten) en ontstond alzoo de Hadat, het zelfbestuur van Bone.

In dien tijd begonnen de Hollanders zich meer intensief met Z. Celebes te bemoeien¹⁾. De aanrakingen met dit deel van den Archipel dateerden weliswaar van 1601, doch intiem waren ze nimmer. De reden hiervan was te zoeken in de tegenwoordigheid sinds het midden der 16e eeuw van Portugeezen en later van Engelschen te Makassar, die te zamen met de zeevaarders van Z. Celebes duchtige concurrenten in de „kostelijke oostersche provinciën” waren. Makassar met zijn krijgshaftig, zelfbewust vorst en volk wenschte de open-deur politiek voor zijn transitohandel te handhaven en weigerde inmenging in zijn inwendige aangelegenheden. Het ging ten slotte hard tegen hard; een strijd ontstond, die met eenige onderbreking, ruim vijftig jaar met een hartstochtelijke haat en felheid werd gevoerd,²⁾ waarvan maar weinige voorbeelden in onze Ind. geschiedenis voorkomen. Het geluk diende de Hollanders, doordat juist in den critieksten tijd een man aan het hoofd van het verdrukte Bonesche volk verscheen, zonder wiens hulp de Compagnie het slecht had kunnen stellen. Tengevolge van de onderdrukking vluchtten velen, waaronder de aanzienlijksten vnl. naar Boeton; van hier trok een deel onder den lateren Aroe of Radja Palakka³⁾ naar Batavia om de hulp der Comp. in te roepen; welk verzoek niet ongelegen kwam. In dien tijd heerschte er onrust ter Sumatra's Westkust en oordeelde men 't gewenscht hem eerst daar te gebruiken.

Over de buitengewone diensten, die deze Bonesche prins den Hollanders heeft bewezen bij het door Cornelis Spielman ten onder brengen van het Makassaarsche rijk, doch ook elders, zal niet worden uitgewijd.

Na de „profitabele en glorieuse vrede,” welke bij het Bongaaisch verdrag⁴⁾ van 1667 — dat tot 1824 gegolden heeft — bezegeld werd,

¹⁾ P. A. Tiele, de Europeeërs in den Maleischen Archipel, Bijdr. T. L. V. v. Ned.-Indië, IV, 1 en 8. Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge, de opkomst v. h. Ned. Gezag in O.-Indië, VI.

²⁾ T. W. Stapel, het Bongaais verdrag, 15.

³⁾ genaamd La Tanritata to oeroeng daeng Oerang, na zijn dood Matinroë (ontslapen) ri Bontoalae; bij het volk gewoonlijk Paetta Malampeë Gaemmaena (de langharige) of To ri Sompae (de geprezenen) genoemd. Voor zijn afbeelding zie kopergravure R. de Hooge in Stapel's Bongaais verdrag. Vide tijdschr. v. Ned.-Indië, jaarg. XIX (1857) afl. 8, 86—105; Dr. B. F. Matthes Boeg. Chrestomathie II, 410—415, aant. 243—250. Voor de gelofte, die Aroe P. te Tjaempalagi aflegde voor hij Bone verliet om de hulp der Hollanders in te roepen: Dr. B. F. Matthes, bijdr. tot de Ethnologie van Z. Celebes, 95.

⁴⁾ F. W. Stapel, het Bongaais verdrag, proefschrift, Leiden, 1922.

verloor Gowa alle rechten op de Boegineesche landen en werd Bone als bondgenoot der O. I. C. erkend. Met de macht van Makassar was het toen gedaan.

Aroe Palakka, die zich een even duchtig krijgsman als goed diplomaat toonde, werd voor zijn diensten beloond met eenige landen¹⁾ en begiftigd met tal van eerbewijzen.²⁾ Deze vorst oefende van 1667—96 het gezag in Bone uit en wist van het land het machtigste rijk van Celebes te maken. Na zijn dood werden zijn wapens, vlaggen, enz. tot rijkssieraden (ornamenten) verheven. Nog heden tendage staat deze grootste der Bonesche vorsten bij het volk als „de geprezene” in hoog aanzien.

De ondervinding met Makassar opgedaan, deed de Comp. niet zonder eenige ongerustheid de toenemende macht van Bone gade slaan. Ze liet daarom den opvolger van Aroe Palakka bij acte van 1698 verklaren, dat „de Comp. naast God de eenigste was, die de Bonieren uit den toestand van slavernij tot den staat van vrijheid en vrede gebracht had; dat de Comp. alleen de oorzaak was, dat hunne hoofden nog op hunne lichamen stonden en dat hij, koning, met al de grooten en het geheele volk van Bone en al hunne nakomelingen de voorschrevene weldaden van de Comp. nimmer zouden vergeten, maar die altijd in liefde en dankbaarheid zouden erkennen, zoolang de zon en de maan aan den hemel schijnen.”

Na den dood van Aroe Palakka werd door huwelijken de band tuschen Bone en Gowa steeds hechter. Er is zelfs een tijd geweest ($\pm$ 1785), dat Aroempone, d.i. de vorst van Bone, door een deel van het volk den titel van vorst van Gowa werd gegeven.

Door de hulp en ondersteuning der Comp. groot geworden, onttrok Bone zich hoe langer hoe meer aan haar gezag, maakte zich meester van verscheidene van Cies landen en voerde in het laatst der 18e en den aanvang der vorige eeuw een nagenoeg onbepaalde heerschappij over geheel het zuidelijk deel van Celebes.

Het Engelsche tusschenbestuur beoorlogde Bone in 1814; de Hollanders nog eens in 1824; duurzame vrede was er niet.³⁾ Toch toonde de vorst Aroe Panjieli in 1840 zijn goede gezindheid jegens het Gouvernement door den Engelschen reiziger James Brooke, die hem tot onderhandelingen trachtte over te halen, op grond van het contract

¹⁾ Bonthain, Lamoeroe, Mario, Patjiro, een deel van Soppeng en Boeloe-Comba; Bontoalae nabij Makassar in erfelijk leenbezit.

²⁾ Waaronder de vlag van den admiraal Corn. Speelman, waarop twee handen in-een afgebeeld, met er boven: „zo lang de zon en maen schein, zal d'E. Comp. met Bone vast vereenigt bleyve”, en er onder: „door onze kragten bleyven de handen vast”. Vide afbeelding in Bakkers' leenvorstendom Boni; A. Ligtfoot, de Bonische rijksvlag Lima-si-attinge of kasi, tangange, Bijdr. T. L. V., 4e volg. II, 375.

³⁾ Zie hierover o.a. G. Nypels. Onze strijd in Z. W. Selebes tot 1838.

te weigeren daaraan gehoor te geven. Na den dood van dezen vorst bereikten de onaangenaamheden met Bone haar toppunt. De tekortkomingen en beledigingen het Gouvernement aangedaan, waren legio. Niettemin verzette de politiek van onthouding zich tegen een krachtig optreden. Eerst in 1859 ging het niet langer¹⁾ en brak de 2e Bone oorlog uit. Bij den vrede, die het jaar daarop volgde, werd bij nieuw contract bepaald, dat het land als leenvorstendom zou voortbestaan, terwijl het in omvang aanmerkelijk werd besnoeid en het de uitgestrektheid van het tegenwoordige Bone kreeg. Ook toen werd er geen Gouvernements ambtenaar geplaatst; de vorst was alleen verplicht telken jare een gezantschap naar Makassar te zenden.

In 1895 trad, gesteund door de Ind. regeering, als laatste vorst op Lapowawooi kraeng Segerie, te voren Tomarilalang of rijksbestuurder. Wegens de goede diensten, die hij het Gouvernement buiten Bone had bewezen,²⁾ werden bij zijn aanstelling de beste verwachtingen gekoesterd. Een jaar later bleek echter reeds, dat ook deze vorst zich niet gebonden achtte aan het door hem op 16 Febr., 1896 geteekende contract en tal van handelingen daarmee in strijd pleegde. Degenen, die hem daarbij terzijde stonden, behooren thans voor een deel tot de hoofden, met wie wij moeten samenwerken. Onder hen bevindt zich eeren, die zelf vorst van een vazalstaatje, als groote gunsteling aan het hof van Bone verkeerde en voor een der brani's door ging. Uit de verhalen hoort men, hoe de laatste vorst en zijn gunstelingen met zware hand regeerden: knevelarijen, afpersingen, rooverijen waren aan de orde van den dag. De raad van landsgrooten (de Hadat) geheel naar den wil van den vorst gezet, vermocht niets. Het contract was er voor den vorm; wel protesteerde het Gouvernement bij inbreuken daarop, maar tot daadwerkelijk ingrijpen kwam het niet, omdat de politiek van onthouding zulks voorschreef en de een overdreven vrees voor de macht van dit vorstendom bestond.

En Bone rekende er op, dat de sinds tijden betoonde lankmoedigheid zou voortduren.

Er was echter een andere koloniale politiek ontstaan, welke Engeland sinds de tachtiger jare der vorige eeuw reeds volgde door het verlaten van de *laissez aller* politiek. Het aloude thema van de sterkere en de zwakkere deed zich hier gelden. Steeds meer invloed van den eerste op den laatste, ten einde ongewenschte toestanden van den achterlijken buurman niet naar eigen gebied te zien overslaan.³⁾ Ook

¹⁾ O.a. door het bevel van de vorstin Baesse Kadjoeara, dat alle Bonesche handelsprauwen de Hollandsche vlag omgekeerd moesten voeren.

²⁾ Bij de militaire actie in de Tarotea-landen en tegen kraeng Bonto-Bonto. Zie ook G. Nypels, onze politiek ten opzichte van Boni; verslag „Moederland en Koloniën” 1905/6, I. 12.

³⁾ Dr. E. Moresco, onze politiek ten aanzien van de Inlandsche zelfbesturen; verslag Ind. Genootschap 1907/8, 205.

andere oorzaken werkten mee tot een wijziging dier politiek. Als een der voornaamste moge genoemd worden het Berlijnsch Congres van 1885, dat — hoewel 't alleen op Afrika sloeg — den kolonialen mogendheden de verplichting oplegde in geannexeerde gebieden een overheid te vestigen ter verzekering van verkregen rechten, beveiliging van handel en verkeer.

De beginselen, waarop de toenmalige politiek jegens de zelfbesturen berustte, worden teruggevonden in de leidraad voor het burgerlijk bestuur¹⁾ van den gouverneur-generaal van Heutsz. „Oordeelkundige uitbreiding van Nederlands invloed in streken, waar de bestaande toestanden belemmeringen in den weg leggen aan de maatschappelijke vrijheid, welvaart, beschaving en ontwikkeling van land en volk, worde als plicht der regeering aangemerkt”. De grondgedachte bij deze gedragslijn lag in het doorvoeren van het hoofdbeginsel opgenomen in de politieke contracten en verklaringen, dat de zelfbesturende landschappen deel uitmaken van Ned-Indië.

In Bone had de naleving van het contract afgehangen van het bon plaisir van den vorst. De gevoerde oorlogen (1814, '24 en '59) hadden niet het minste blijvend succes opgeleverd. Toen dan ook Lapowawooi kraeng Segerie na herhaalde vertoogen van het Gouvernement door ging met het plegen van inbreuken op het verdrag door b.v. oorlogen te voeren in Wadjo en de Toradjalanden, de in- en uitvoerrechten aan het Gouvernement tegen schadeloosstelling weigerde over te dragen, werd de expeditionnaire macht samengesteld²⁾, bestaande in totaal uit $\pm$ 3500 man, die 18 Juli 1905 voor de reede van Badjoë verscheen.

In het kort verliep de oorlog aldus: de vorst weifelde; zijn zoon Abdul Hamid, de poenggawa of legeraanvoerder was de pushing power voor het verzet. Bij de landing te Badjoë bleek welke belangrijke macht³⁾ hij had samengebracht en hoe hij het volk tot den strijd wist aan te vuren, waardoor niet minder dan $\pm$ 500 man volgens officieele opgave³⁾ sneuvelden; ooggetuigen stellen dit cijfer op meer dan het dubbele. Na de nederlaag te Badjoë en de vlucht van den vorst was het verzet gebroken. Met den poenggawa en zijn trouwe aanhangers week de vorst naar de Toradjalanden uit; werd gevat, verbannen en overleed in 1911 op Java. Zijn zoon Abdul Hamid sneuvelde bij de achtervolging.

Van dezen laatsten Bone oorlog kwam mij toevalligerwijze in 1917

¹⁾ Memorie van antwoord op het voorloopig verslag der Eerste Kamer over de Indische begrooting voor 1908.

²⁾ Gouvernementsbesluit 14 Juli 1905 No. 1.

³⁾ De expeditie naar Z. Celebes in 1905/6; 1e ged., de actie in en om Boni. Officieele bijdragen van het Dept. v. oorlog in Ned-Indië; extra bijlage No. 35 *Indisch Mil. Tijdschr.* 1915. Hierin een aantal van 2000 strijders (blz. 43) genoemd; moet echter veel en veel grooter zijn geweest.

een door zekeren S. Malla daeng Mabela ¹⁾ in 1908 geschreven verhaal van 189 pagina's Boeg. schrift in handen. Eigenaardig is daaruit op te merken, dat de schuld geweten wordt aan den vorst, die door inbreuken op het contract de door Aroe Palakka gelegde vriendschapsbanden heeft verbroken. Niet minder opvallend is het feit, dat in het geschrift geen enkel ernstig verwijt tegen het optreden van het Gouvernement wordt gemaakt, alhoewel bij den schrijver wel nooit de gedachte zal zijn opgekomen, dat zijn werk nog eens in handen van een Gouvernementsambtenaar zou komen.

Teneinde een toestand van blijvende rust en orde in Z. Celebes te scheppen, werd Bone na den oorlog van 1905 als overwonnen gebied beschouwd en lag het in de bedoeling tot inlijving bij het Gouvernementsgebied over te gaan, zoodra het land daartoe rijp zou zijn. Voorloopig zou het bestaande bestuur met zijn rijksraad, doch zonder vorst gehandhaafd blijven. Als leidraad voor de aanrakingen met het Inlandsch bestuur zou zolang gebezigd worden het model Celebescontract, dat voor de Bone expeditie met de zelfbesturen op Celebes werd gesloten.

De meeningen omtrent de voor- en nadeelen van het voortbestaan der zelfbesturende landschappen liepen zeer uiteen. Een vergelijking met hetgeen de geschiedenis leert in de Engelsche kolonies, speciaal Britsch-Indië en Malakka, viel niet anders dan ten voordeele van de handhaving dezer staatsrechtelijke lichamen uit. Ook daar zien we in het midden der vorige eeuw verlaten de politiek van „subordinate isolation”, het annexeeren waar mogelijk van „al die kleine rijkjes, die maar last veroorzaakten en er slechts bij konden winnen, indien zij onder Engelsch bestuur kwamen”, zooals de G.G. lord Dalhousie zich in 1848 uitdrukte ²⁾, en dat na de mutiny van 1857 in een proclamatie van het jaar daarop werd verklaard, „dat Engeland de rechten, de waardigheid en de eer der Inlandsche vorsten als zijn eigene zal eerbiedigen, de verdragen gehandhaafd zullen blijven en geen uitbreiding en geen beperking van bestaande rechten zal plaats vinden”. De zelfbesturen werden hierbij dus gehandhaafd, doch controle en leiding bij de verbetering van inwendige toestanden werden krachtig door de Engelschen ter hand genomen. De ondervinding was trouwens opgedaan zegt Dr. Moresco, dat tijdens den opstand van 1857 bijna alle vorsten trouw bleven, het verzet althans niet steunden, dat derhalve het voortbestaan dezer staten een element van kracht, niet van zwakheid van het Britsche gezag vormde. Bestuur onder eigen leiders, wordt door een volk verkozen boven dat van overheerschers, bij een Oostersch

¹⁾ Zwager van Pasenringi daeng Matanga, Aroe Tanetteriattang, lid van het zelfbestuur van Bone.

²⁾ J. H. Meijer, de Inlandsche zelfbesturende landschappen, voordracht bestuursacademie; Koloniaal Tijdschrift 3e jaarg., 1e halfjaar, 586.

volk dat naast of onder een Westersche natie staat, treedt deze voorkeur nog sterker op den voorgrond.

Het was ook de in Ned.-Indië meer en meer veldwinnende decentralisatie gedachte, die het Gouvernement tot de overtuiging deed komen, dat met het aantal Hollanders een behoorlijke ontwikkeling van land en volk niet door te voeren was zonder de medewerking van het volk in het bestuur.

Het is vnl. hieraan toe te schrijven, dat van inlijving bij het rechtstreeks bestuur gebied nooit iets is gekomen, zelfs niet, toen het landschap in vele opzichten in ontwikkeling het Gouvernementsgebied vooruit was ¹⁾. Tot eind 1917 verkeerde Bone in den toestand van een landschap, dat door geen enkel contract met het Gouvernement gebonden was, een uitbreiding alzoo van art. 37 R. R. In dat jaar werd de Korte Verklaring ²⁾ met Bone gesloten (art. 44 R. R.) en was de vrees voor inlijving voorgoed van de baan. De vraag of het Gouvernement het recht heeft het zelfbestuur later af te schaffen, bespreekt Dr. Moresco in zijn in 1908 voor het Indisch Genootschap gehouden voordracht getiteld: onze politiek ten aanzien van de Inlandsche zelfbesturen ³⁾.

Bij de zelfbestuursregelen 1919 ⁴⁾ werden de rechten, bevoegdheden en verplichtingen van het Gouvernement en de zelfbesturende landschappen, wier verhouding tot het Land wordt beheerscht door de K. V. of een daarmee in strekking en hoofdzaken overeenkomend document, geregeld.

Gaan we nu eens na, welke bestuursinrichting in Bone bestond, en wat in het belang van het volk werd gedaan.

Aan het hoofd van het rijk stond de vorst, die in het oog van het volk een soort opperwezen was, dat de tradities van den uit den hemel gedaalden eersten vorst voortzette. In streken (Soppeng, Loewoe, e. a.), waar streng de hand gehouden werd aan de zuiverheid van bloed (ana matola), daar omgeeft een nog grooter waas van heiligheid de vorsten. Zelden of nooit liet de vorst zich daar aan het volk zien; tal van gebruiken wezen op de goddelijke afkomst, zoo was het betreden van den grond zelfs zeer ongewenscht. ⁵⁾

De vorst ontleende zijn macht aan de rijkssieraden of aradjangs (goakangs), die vnl. bestonden uit oude vlaggen en wapens van geheimzinnigen oorsprong, liefst uit den hemel gedaald. ⁶⁾ Die

¹⁾ Politiek beleid en bestuurszorg, 2e gedeelte B., blz. 23—24, 114 en 308; dl. II A., 1:2—123.

²⁾ Goedgekeurd en bekrachtigd op den 9en October 1917.

³⁾ Verslag Ind. Gen. 1907/8, 201—236.

⁴⁾ Stb 1919, 822; bij No. 823 in werking getreden.

⁵⁾ Dr. Adriani, Vorstenbestuur op Z Celebes, Adatrechtbundel XVII, 130—131.

⁶⁾ J. A. Bakkers, het leenvorstendom Boni, Tijdsch. T. L. V., XV, (1866), 190.

voorwerpen stralen volgens den Boeginees de macht uit: wie ze bezit, is vorst. Zoo heeft Bone in de 2e helft der 18e eeuw een tijd gekend, dat Aroempone door een deel van het volk tevens den titel van vorst van Gowa werd gegeven, enkel en alleen, omdat een der belangrijkste Gowasche rijkssierraden door roof onder berusting van den vorst van Bone was gekomen. Wanneer Aroempone overleed, verkondigde de rijksbestuurder den volke, dat de vorst van het rijk nog leefde, doch dat de man, welke den titel droeg, ontslapen was.¹⁾

Aradjangs kunnen bij een goedgehoovig volk als de Boegineezen altijd ontstaan: in 1913 daalde er één in kampong Toeanlewo op aarde; het stelde voor het mannelijk geslachtsdeel (van was gemaakt). Een oplichter maakte eenige ontevredenen wijs, dat die aradjang het teeken was om de Compénie uit Bone te verdrijven (opstand sanro Bampéé). Het is na dezen opstand, dat de rijksornamenten naar Batavia²⁾ werden over gebracht. Immers bleef voor het volk door de aanwezigheid van die aradjangs te Watampone nog steeds het vorstenbestuur voort bestaan, al was het voorloopig zonder vorst en zou daaryan door een onruststoker gebruik gemaakt kunnen worden om het volk tot verzet over te halen. Later in 1915 daalde nog een aradjang als meteorsteen in het Lamoeroesche uit den hemel. In welke vreemde vormen deze voorwerpen kunnen voorkomen, blijkt o. a. uit een beschrijving door Kooreman³⁾ gegeven van het ornament van Tanatowa (Bangkala), in welke hij een oude, versleten verfkwast meende te herkennen. Bij dit in zoovele opzichten goed ontwikkeld volk, is 't den Westering meermalen een raadsel hoe de meest onzinnige dingen geloofd kunnen worden. De vorst werd in het centraal bestuur bijgestaan door de Hadat of Aroe Pitoe (de zeven vorsten), zonder wiens hulp, hij — althans in theorie — niets van belang kon verrichten.⁴⁾ In werkelijkheid hing echter alles af van de persoonlijkheid van den vorst; zoo moet de invloed van dit College onder Lapowawooi al zeer gering zijn geweest. Het presidium van de Hadat werd vervuld door de rechterhand van den vorst; d. w. den rijksbestuurder of tomarilalang. Zelf verscheen Aroempone zelden of nooit in den Raad. Stierf de vorst, dan stelde de Aroe Pitoe in samenwerking met de aristocratie zijn opvolger aan.

Van alle zaken, ook op rechterlijk gebied, door lagere hoofden afgedaan, stond appel open bij den vorst. Dat daarvan veel gebruik werd gemaakt, wordt sterk betwijfeld, daarvoor was de vrees van den mindere voor zijn meerdere te groot. Trouwens ook in Bone kloppen

¹⁾ Dr. B. F. Matthes, Bijdragen tot de Ethnologie van Z. Celebes, 133.

²⁾ Museum van het Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen.

³⁾ De feitelijke toestand in het Gouvernementsgebied van Celebes en Onderhoorigheden, De Indische Gids, 5e jaarg., I (1883), 171 e.v.

⁴⁾ J. A. Bakkers, het leenvorstendom Boni, 68 e.v.

theorie en praktijk niet altijd; de mooie denkbeelden in de oude Kroniek, de Latowa neer gelegd, vonden in het algemeen geen zuivere toepassing in het werkelijke leven.

De hoofden of vorsten der landschapjes, welke onder suprematie van Bone stonden, namen daar min of meer de positie van Aroempone in; het hing vnl. van hun persoonlijkheid af in welke graad van zelfstandigheid zij naast den hoofdvorst stonden.

Het laagste gezag was vertegenwoordigd in het dorps hoofd, dat in de afdoening van belangrijke aangelegenheden door eenige oudsten¹⁾ uit de kampong werd en veelal nog wordt bij gestaan.

Het volk had niet de minste invloed op het bestuur van het land. In het algemeen belang werd alleen wat gedaan op het gebied van irrigatie. Treurig is het daarbij te constateeren, hoe een werk, dat jaren arbeid gekost moet hebben door een opvolgend minder krachtig vorst geheel werd verwaarloosd. Het aantal van die oude leidingen was bij onze komst vrij groot. Een ander werk, een unicum in zijn soort, was het graven van een Kanaal²⁾ ter lengte van ± 3 K. M., dat de hoofdplaats Watampone³⁾ met de zee zou verbinden. Ook dit zware werk werd door een later vorst (Lapowawooi) niet voort gezet.

Hoe het leven aan het Bonesche hof was, vinden we beschreven in de voortreffelijke werken van Dr. B. F. Matthes en van den oud Gouverneur van Celebes J. A. Bakkers, uit gesprekken met vooraanstaande Bonieren en zooals blijkt uit een biografie van een der voornaamste hoofden, moeten de bezigheden van den laatsten vorst zich vnl. geconcentreerd hebben op de voldoening van eigen genoegens, als daar zijn hanengevechten, dobbelen, opiumschiiven, eetpartijen, visch en jachtvermaken.

Voor de veiligheid werd zoo goed als niets gedaan. In vele gevallen werkten de vorsten⁴⁾ en hun bloedverwanten zelfs mede de onveiligheid te bevorderen door hun volgelingen tot roof aan te zetten of iemand ten onrechte van misdaad te betichten, teneinde diens goederen te kunnen confiskeeren.

Op verbetering van verschillende toestanden werd door de bevolking nimmer aangedrongen. Zulks moet trouwens als onbestaanbaar worden geacht in een land, waar de eerbied voor den vorst zoo groot was, en de heerschers de absolute macht bezaten elk teeken van onrust in den dop te smoren. Ook na onze komst is nooit iets van een Inlandsche beweging bemerkt, terwijl te Makassar en omgeving de

¹⁾ Prof. Mr. C. van Vollenhoven, miskenningen van het adatrecht, 9.

²⁾ Salo Kaë; gegraven in 1893 door Andi Bangkoeng Kraeng Popo, gemaal van de vorstin Fatima Banri Aroe Timoeroeng Matinroëri Bolamparana (1871—'95).

³⁾ natam = watang = stam; pone = bone; hoofdplaats van Bone.

⁴⁾ Hieronder worden ook de voornaamste hoofden gerekend.

Sarikat Islam veel aanhangers telde. De redenen hiervoor moeten m.i. gezocht worden in dat respect van den mindere voor zijn meerdere, in het handhaven van Inlandsch bestuur¹⁾ en in de omstandigheid, dat het tegenwoordige geslacht de ontwikkeling van het landschap heeft mee gemaakt en gelukkig nog niet behept is met denkbeelden, die voorloopig voor verwezenlijking niet vatbaar zijn. Hiermee is niet gezegd, dat het in Bone na 1905 altijd rustig is geweest. Dat zeker niet, maar die pogingen gingen uit van enkelen, vnl. adellijken, die door onze komst veel verloren hadden. Van een volksbeweging was daarbij nimmer sprake. En stelt men de vraag: is het volk met den toestand thans tevreden? Dan mag m.i. daarop een bevestigend antwoord gegeven worden.

Ook elders, als in Britsch-Indië en Indo-China, speciaal Annam zien we het verschijnsel, dat in de Inlandsche rijkjes nauwelijks van een Inlandsche beweging gesproken kan worden, althans in veel geringere mate dan in de onder rechtstreeksch bestuur gebrachte landen.

Na den oorlog van 1905 werd het landschap verdeeld in twee later in drie onderafdeelingen²⁾, t.w. Noord-Bone, Bone en Zuid-Bone. (Stb. 1916 No. 352).

We zagen, dat onder den laatsten vorst de invloed van den rijksraad (Hadat) op het bestuur gering geweest moet zijn. Of het daaraan toe te schrijven was, dan wel aan de weinige sympathie voor een vreemd bestuur, waarvan men bovendien het onbaatzuchtig streven ten eene-male niet kon beseffen, een feit was, dat bij onze komst in Bone een rijksraad werd aangetroffen, welke niet de minste interesse in het door ons gevoerd bestuur toonde.

De leden waren zeer bejaarde personages³⁾, bijna alle sterk aan opium en aan het dobbelspel verslaafd. De zeer moeilijke toestand, waarin zij, hun verwanten en volgelingen plotseling gesteld werden door de afschaffing van de slavernij en het pandelingschap, de sterke vermindering van inkomsten maakten hun het bestuur te zamen met overheerschers ook vrijwel onmogelijk.

Niet minder moeilijk was het voor den bestuurs-ambtenaren met die heeren samen te werken en hen volgens de vele regeeringsaanschrijvingen op te voeden tot daadwerkelijke bestuurders.

¹⁾ Vgl art. 4 en 12 zelfbestuursregelen 1919 (Stb. No. 822).

²⁾ Terwijl in 1920 het voornemen voorzat er vier van te maken, teneinde de Onderafd. Bone, d.i. het groote, dichtbevolkte middengedeelte te verkleinen, omdat het bestuur voor één ambtenaar te veel omvattend werd. Wegens verschillende daaraan verbonden bezwaren bleef het bij de oude indeeling in drie onderafdeelingen N Bone, Bone en Z. Bone, welke uit resp 3, 13 en 7 districten bestaan met (in ronde getallen) 53000, 158000 en 61000, totaal ± 272000 inwoners in 1917. H. R. Rookmaaker, nota van toelichting betreffende het zelf besturend landschap Bone, 1917. Cijfers van latere jaren ontbreken me.

³⁾ Met een gemiddelden leeftijd van ± 57 jaar.

De aloude Ned. Koloniale politiek berust op het eerbiedigen van de inheemsche instellingen mits zoo noodig vervormd en ontwikkeld.¹⁾ Vele toestanden werden bij onze komst aangetroffen, welke naar Westersche begrippen niet bestendig konden worden. Met eerbiediging zooveel doenlijk van de volksinstellingen werd hierin verandering gebracht. Als „onaantastbare heiligdommen”²⁾ werden die stellingen niet beschouwd, gelukkig ook niet als quantité négligeable.

De Hadat of Raad van Landsgrooten voert nu het bestuur in Bone. De leden nog altijd door het volk de Aroe Pitoe of zeven vorsten genoemd, alhoewel sinds 1911 de functie van tomarilalang onvervuld is gebleven, woonden voor den laatsten oorlog te of nabij de hoofdplaats Watampone en hadden het direct bestuur over de kampong, waarvan zij de Aroe waren. Door het Gouvernement werden ze tot districtshoofd aangesteld.

Naast de Hadat staat het Europeesch bestuur, dat leiding geeft en het eigenlijke bestuur in vele opzichten nog uitoefent. Al naar mate de goede wil tot medewerking zich bij de hoofden openbaart, dient de bestuursmacht van den Gouvernements ambtenaar af te nemen. Of er een tijd zal komen, dat het Eur. bestuur geheel gemist kan worden, is een vraag, waarvan de beantwoording in de toekomst moet geschieden, zegt Dr. Moresco³⁾. Lettende op hetgeen de geschiedenis ons leert in Ned.-Indië en de tropische kolonies van andere mogendheden, waag ik het voor Bone de beantwoording naar den tegenwoordigen tijd over te brengen.⁴⁾ Naar mijn bescheiden meening waarborgt meerdere ontwikkeling alleen nog niet een bevestigend antwoord; daartoe behooren allereerst karakter eigenschappen, die zoo afwijken van de tegenwoordige des volks, dat ik vrees, dat de Boegineezen den eersten tijd niet in staat zullen zijn naar Westersche begrippen het bestuur geheel zelfstandig te voeren. Met allen eerbied voor hun goede bestuurscapaciteiten ben ik toch van oordeel, dat contrôle en toezicht van den Eur. ambtenaar vooreerst niet gemist kunnen worden. Steeds naar ontwikkeling en opleiding van het zelfbestuur strevende,⁵⁾ kan daarbij iets goeds bereikt worden; overijling zal ook hier meer schaden dan goed doen.

In de achttien jaren, dat we in Bone zijn, is er al heel wat ten

¹⁾ Dr. E. Moresco, onze politiek t. a. v. d. I. z.; Versl. Ind. Gen. 1907/8, 201, e. v.

²⁾ Prof. Mr. C. van Vollenhoven, miskenningen v. h. a. r., 16.

³⁾ Dr. E. Moresco, onze politiek t. a. v. d. I. z., Versl. Ind. Gen. 1907/8, 208.

⁴⁾ J. H. Meijer, de Inl. Zelfb. Landsch., Kol. Tijdschr., 3e jaarg., 1e halfj., 599, en Dr. D. J. Hulshoff Pol, het recht van den Inlander op zelfregeeren en zijn economische ontwikkeling. Beide schrijvers beantwoorden de vraag ontkennend

⁵⁾ Bijbl. 7960; politiek beleid en bestuurszorg in de buitenbezittingen, 2e deel B., hfst. IV, pag. 308—312.

goede met de Hadat veranderd; van de zes oude leden bleven drie over.¹⁾ Hun plaatsen werden ingenomen door flinkere jongere krachten.

Behalve het werk der Hadatsleden in de onder hun bestuur gestelde districten bestaat het hierin, dat zij met den bestuursambtenaar geregeld samenkomen, gewoonlijk eenmaal 's maands, ten einde de belangen van het landschap te bespreken. Dat bij de behandeling der landschapsbegrooting zich daarvoor een mooie gelegenheid voordoet, spreekt vanzelf. Proeven om een bepaalde bestuurstaak aan hen over te dragen, leverden tot nu toe geen resultaten op. Verder nemen de leden deel aan de zittingen der inheemsche rechtbank. Dat dit werk nogal veel van hun tijd in beslag neemt, zal straks blijken.

De vorst benoemde ze; zooveel mogelijk werd daarbij gelet op afstamming²⁾. Tot welke funeste gevolgen dit streng doorgevoerde systeem kan leiden — hetgeen in Bone gelukkig niet geldt, — zien we in enkele zelfbesturen van Celebes, waar de sinds vele geslachten voortgezette familiehuwelijken een stand van bestuurders vormen, waarbij zich „een buitengewoon groot aantal heele of halve idioten, wezenloozen en gebrekkigen bevindt”.³⁾ Zou bij eventueele vacature niet aan het voorschrift van de adat worden voldaan, dus terwijl er nog een persoon van vorstelijk bloed (ana matola) is, al mag die ook gebrekkig zijn, een niet gerechtigde worden benoemd, men kan er verzekerd van zijn, dat het hem onmogelijk is zijn gezag onder de bevolking te handhaven. In de streken, waar men met dergelijke bestuurders te doen heeft, werden zij van ouds terzijde gestaan door een plaatsvervanger (Soeledatoo, Soelewatang), die het eigenlijke bestuur uitoefent.

Tegenwoordig worden de leden van den Raad van Landsgrooten verkozen door de gezamenlijke districtshoofden en benoemd door den Gouverneur.

In de Boegineesche landen is de vrouw tot de hoogste waardigheid benoembaar, zoo worden op het oogenblik vele belangrijke functies door vrouwen vervuld o. a. die van zelfbestuurster van Soppeng, Tanette en Loewoe. Van de 30 Bonesche vorsten behoorden niet minder dan 7 tot het vrouwelijk geslacht.⁴⁾

De inkomsten der Hadatsleden bestonden vroeger vnl. uit, boeten en de opbrengst van apanages (rijstvelden). Nu hebben ze een vaste bezoldiging van f 100 's maands, benevens de opbrengst van ambts-

¹⁾ Een stierf, een werd veroordeeld en een nam ontslag.

²⁾ Dat nam niet weg, dat zelfs iemand van buiten het landschap benoemd kon worden, zooals we zien bij het tegenwoordige Hadatslid, Pagore daeng, Silele, Aroe Pontjeng.

³⁾ Circulaire Gouverneur W. Frijling, dd. 9 Juni 1916, No. 828/A.

⁴⁾ De vrouwen kunnen zeer cordaat in haar optreden zijn. Een enkele maal moeten ze vroeger zelfs aan gevechten hebben deelgenomen.

velden bedragende $\pm f$ 900. 'sjaars. Deze inkomsten zijn zeer wisselvallig als gevolg van het afhankelijk zijn van den regenval.

De indeeling in districten werd door ons ingevoerd. Er werd daarbij zooveel doenlijk rekening gehouden met de bij onze komst aange troffen rechtsgemeenschappen (akaroengaengs). De grenzen waren omschreven in de lontara of kronieken, welke meerendeels verloren zijn gegaan. Onder de hoofden der districten (Aroe of Soelewatang) staan de onderdistrictshoofden (soelewatang), de kamponghoofden (mado, matowa, enz.) en de aan dezen toegevoegde helpers (sareang.)¹⁾

De districts- en onderdistrictshoofden worden gekozen door de lagere hoofden, benoemd en ontslagen door den Gouverneur.²⁾ Hun bezoldiging bedraagt van f 25 tot f 100, 's maands, bovendien genieten zij de opbrengst van ambtstvelden, welke voor een districtshoofd gemiddeld f 500, en voor een onderdistrictshoofd f 200, 's jaars bedraagt. Verder krijgen ze nog eenige kleine adatsinkomsten.

Het kamponghoofd hoort in belangrijke zaken meestal de opinie van eenige oudsten (to matowa), tegen wier eensluitend oordeel hij zelden iets zal verrichten.³⁾ Alles hangt ook hier af van de persoonlijkheid van het hoofd. Er zijn gevallen bekend, dat het hooren van de oudsten niet plaats heeft. Gewenscht lijkt me zeer zeker deze adat in stand te houden.

De kamponghoofden worden door verkiezingen aangewezen. In Boneschen tijd benoemde de Aroe ze; verkiezingen hadden nooit plaats. Om er voor in aanmerking te kunnen komen, behoort men evenals voor andere betrekkingen, er eenige rechten door afstamming op te hebben. Erg veel animo bestaat er gewoonlijk niet voor. Dit vindt zijn oorzaak in het voor velen onaangename werk, waartegenover geen of weinig materieele voordeelen staan. Vooral in kampongs, waar een groot aantal adellijken woont of een voornaam persoon gezag heeft, is de positie van het hoofd niet benijdenswaardig.

Het aantal kamponghoofden is na den oorlog van 1905 sterk toegenomen. Vroeger bestonden de Inlandsche gemeenten uit complexen (banoewa), die uit kleinere, soms ver uit elkaar gelegen rechtseenheden (ana banoewa) bestonden. Ter bevordering van de veiligheid werden vele kampongonderdeelen tot zelfstandige rechtsgemeenschappen verheven.

Samenvoegingen hadden weinig plaats.⁴⁾

¹⁾ De drie onderafdeelingen N. Bone, Bone en Z. Bone, telden in 1917 resp. 71, 216 en 224, of totaal 511 kamponghoofden. H. R. Rookmaaker, nota van toelichting betreffende het zelfbesturend landschap Bone, 1917.

²⁾ Besluit Gouverneur Celebes en O., dd. 23 April 1913, No. 2281/57.

³⁾ Prof. Mr. C. van Vollenhoven, Miskeningen v. h. a. r., 9.

⁴⁾ Naar het oordeel van prof. van Vollenhoven moet samenvoeging of splitsing van inlandsche gemeenten noch als onwettig (art. 71 R. R.), noch in strijd met de adat aangemerkt worden. Vide miskeningen v. h. a. r., 14.

De inkomsten der kamponghoofden bestaan uit 8 % collecteloon van de door hen geïnde belastingen¹⁾ en uit hetgeen ze volgens de adat krijgen bij huwelijk, geboorte, enz.

Ambtswelden met een gemiddelde jaarlijksche opbrengst van f 50.— hebben lang niet alle. Wanneer de inkomsten te zamen gemiddeld f 250.— 's jaars beloopt, mag men tevreden zijn. De sareangs of helpers der kamponghoofden genieten voor hun werk geen geldelijk voordeel; ze zijn alleen van heerdienst vrijgesteld en betalen geen belasting. In Boneschen tijd hadden de kamponghoofden het financiële zeker niet beter. Daar staat echter tegenover, dat het bestaan voor hen veel aangenamer was: heerdiensten en belastingen gaven geen last, terwijl andere zorgen als de verantwoordelijkheid voor orde en rust bijna niet bestonden. Bovendien waarborgde hun benoeming door den Aroe vele indirecte voordeelen, die zij thans grootendeels missen. Dorpskassen zijn in het landschap onbekend.

Het Europeesch bestuur bestaat thans uit drie onderafdeelingschefs, t. w. te Pompansea en Marae gezaghebbers en te Watampone een controleur, terwijl de assistent-resident der afdeling Bone daar mede zijn standplaats heeft.

Een openbare kas bestond niet ten tijde van het vorstenbestuur. Alles vloeide in de privé beurs van Aroempone, de hoofden en bevoorrechten. Van vaste inkomsten was geen sprake. De gelden kwamen vnl. binnen uit een retributie op het gebruik der domeingronden (d. z. de ornamentsvelden), heffingen bij hanengevechten, dobbelspelen, passerbezoek, inkomende, uitgaande en doorvoerrechten, monopolies van zout²⁾ en opium, boeten en confiscatiën. Uitgaven in het belang van het volk hadden niet plaats en waren die er een enkele maal, dan werden belanghebbenden in geld of arbeid er mee belast. Ook het voeren der vele oorlogen met de naburige staatjes en het Gouvernement kostten den vorst weinig of niets; de deelnemers voorzagen zelf in de behoeften en wat eraan ontbrak werd door strooptochten³⁾ en requisities aangevuld.

Bij onze komst werden twee onderafdeelingskassen voor Bone en Z. Bone ingesteld; in 1914 werd de toestand gewijzigd en kreeg men één landschapskas.⁴⁾ Een regeling op het beheer en de administratie werd ingesteld.⁵⁾ Jaarlijks in de maand Augustus wordt de door de

¹⁾ Inkomsten- en slachtbelasting; retributie voor het gebruik van de landschaps- of ornamentsvelden.

²⁾ Verkoop van zout is nu vrij.

³⁾ Bakkers' leenvorstendom Bone, 34.

⁴⁾ Prof. Mr. C. v. Vollenhoven, *Miskenningen van het adatrecht* (1909), 11; vgl. art. 22 zelfbest. reg. 1919.

⁵⁾ De regeeringsbeginselen o. a. van bijbl. 6672, uitgewerkt in het besluit van den Gouver. van Celebes en O., dd. 7 Aug. 1909 no. 3540/C.

Eur. bestuursambtenaren opgemaakte ontwerp begrooting met het zelfbestuur behandeld, daarna in een vergadering bestaande uit den assistent-resident en de onderafdeelingschefs besproken en na door het zelfbestuur te zijn vastgesteld, ter goedkeuring aan den Gouverneur gezonden. Te Makassar wordt de begrooting aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen, waarbij met de wenschen der regeering rekening wordt gehouden. Het hoofd der afd. bestuurszaken der Buitengewesten is, behalve met de behandeling o.m. van zelfbestuursaangelegenheden ook belast met het toezicht op het geldelijk beheer in de zelfbesturende landschappen.¹⁾

De landschapsbegrooting sluit met een totaal aan inkomsten en uitgaven van een kleine een miljoen gulden 's jaars.²⁾ Gestreefd wordt steeds naar een kloppende begrooting. Niettegenstaande de groote uitgaven der laatste jaren, staan de landschapsfinanciën er goed bij.

De belangrijkste inkomsten bestaan uit de opbrengst van de 4% inkomstenbelasting (sima assaparang atoewong) en die uit het gebruik der ornamentalsvelden (tampa of thesang). De belasting bedroeg in 1917 ruim f 200.000, d.w. een gemiddelde aanslag van f 0.74 per ziel. Voor het gebruik der landschapsvelden wordt $\frac{1}{5}$ van den oogst als retributie geëischt. Op dengeen die deze sawahs bewerkt, rust de verplichting ze behoorlijk in stand te houden. Menigeen profiteerde — vooral in de eerste jaren van onze komst — van de veranderde toestanden en trachtte daarop blijvende rechten te vestigen zonder daarvoor eenige retributie te voldoen; de meest voorkomende wijze was het beplanten der sawahs met klappers, waardoor ze aan hun doel werden onttrokken.

Voor invoering van nieuwe belastingen is toestemming noodig van de Ind. Regeering. Wat de tractementen der hoofden betreft, deze moeten overeenkomstig het door den Lande aangenomen beginsel beneden het $\frac{1}{5}$ deel van het totaal budget blijven.

Met uitzondering van de uitgaven, die door het Gouvernement in het rechtstreeks belang van het landschap worden gedaan en die jaarlijks in de restitutiepost op de begrooting voorkomen,³⁾ wordt niets in welken vorm ook aan de Ned. Ind. financiën bijgedragen.

Alhoewel een uitvoerige bespreking van de volkseigenschappen hier minder op haar plaats is, veroorloof ik me er volledigheidshalve en ter kenschetsing van eenige toestanden, toch een enkel woord over te zeggen.

¹⁾ Gouvernements besluit 27 Aug., 1919 No. 27; gedeeltelijk opgenomen in Stbl. 1919, No. 564 en bijbl. 9272.

²⁾ In 1915, '16 en '17 bedroegen de inkomsten (in ronde getallen) f 305.000, f 361.000 en f 440.000; de uitgaven f 273.000, f 355.000 en f 439.000; nota van toelichting, Bone.

³⁾ Art. 24 Zelfbest. Reg. 1919.

Zooals bekend zoeken de neven P. en F. Sarasin¹⁾ de autochtonen van Celebes in de to Alae (boschmensen) van Lamontjong (gehucht Tinodori). Ze kwamen tot deze conclusie door schedelmetingen, het opgraven van oude gebruiksvoorwerpen, enz. Het volk in Bone weet van deze oer-bevolking niets af. De naam Lamontjong is echter bij een ieder bekend, omdat in vorsten tijd dit afgelegen, woest kalkgebergte van Z. Bone een vrijplaats opleverde voor hen, die tegen de zwaarste vergripen (vnl. bloedschande) van het land hadden gezondigd en door de vlucht naar dit „waldinsel” zich aan den dood wisten te onttrekken. De hoofden en zij, die in 1902 de onderzoekingen van de Sarasin's mee maakten, vertellen daarvan, dat van ouds dit gebruik heeft bestaan. Het gebied, waarin deze uitgestootenen der maatschappij leefden, werd gevormd door een van steil gebergte omgeven ruime vlakte, die slechts door één weg, een natuurlijke poort te bereiken is. Daar in de wildernis zette men zijn leven voort,²⁾ dat zich in niets onderscheidde van dat in de Bonesche maatschappij. De landbouw voorzag in het levensonderhoud. Vrijheid van beweging bestond, mits men niet buiten de poort ging. Dit was alleen des nachts geoorloofd, naar men zegt om herkenning door de beleedigde partij onmogelijk te maken en dan alleen, wanneer Aroe Lamontjong, onder wiens bevelen zij stonden het hun toestond. Zoo moet dit hoofd van tijd tot tijd nachtelijke feesten hebben gegeven, waarbij alle bannelingen tegenwoordig waren.

Laat ik met deze korte uitwijding volstaan. Alleen moet ik nog mee deelen, dat de kleinkinderen van de uitgestootenen weder als vrije lieden in de maatschappij konden terugkeeren. Bij onze komst hernamen de uitgewekenen hun vrijheid.

In het hooge gebergte der Telloe Lempoë³⁾ wordt een volk aangetroffen, dat zeer van het Bonesche verschilt: het heeft zijn eigen zeden, gewoonten en godsdienst, terwijl de taal nauwelijks iets van het Boegineesch heeft.

Een ander eigenaardig volk is dat der to Badjo,⁴⁾ dat zich uitsluitend met de vischvangst bezig houdt; het telde in 1917 817 zielen. Men onderscheidt ze in twee groepen, n.l. die op het land (in kampong Lasarang-Patiro) en die op zee in prauwen leven. De laatsten komen behalve voor het halen van water, het doen van in- en verkoopen,

¹⁾ Reizen in Celebes, zweiter Band, 1905; Enc. Ned. Ind., IV., 377.

²⁾ Zie de plaat „rotswoning der Toala's in Indië”, geill. weekbl. voor Ned. en Kol., 6e jaarg. (1922) No. 1, blz. 3.

³⁾ De drie bondgenootschappelijke landen van Tete, Talangkere en Oeraepas (in W. Lamoera). In de Enc. van N. Ind., IV, 378 wordt dit bergvolk verward met de to alea van Lamontjong (in W. Kahoe). Zij liggen $\pm$ 40 K.M. van elkaar verwijderd.

⁴⁾ Encycl. Ned.-Indië, I, 100. Stapel, Bongaais verdr., 116 J. N. Vosmaer, over Kendari en de Badjo's, Verk. Bat. Gen. 17. 1839, 61—184; adatr. Bundel XVII, 132 e. v.

nimmer op den vasten wal. Ook dit volk heeft zijn eigen zeden, gebruiken en taal.

Het volk van Bone is, niettegenstaande de vele connecties met andere landen vrij zuiver van bloed gebleven. Het zal zijn oorzaak hierin vinden, dat het land buiten de groote zeeroute lag en geene voor de oude wereldmarkt belangrijke producten opleverde. Wel hebben de Makassaren er korten tijd (1640—'67) de heerschappij gevoerd, doch aangenomen kan worden, dat door den grooten afstand (rechtstreeks $\pm$ 180 K.M.) en moeilijke verbinding het aantal Makassaren nooit groot is geweest. Het eenigste volk, dat in vrij groot aantal voorkwam, was het Toradjasche, dat er in slavernij leefde.

Voor zoover bekend zijn Hindoes noch Maleiers vroeger in Bone geweest. Overblijfsels van het Hindoeïsme worden aangetroffen bij de feesten van den rijstbouw, bij motieven verwerkt op hout, steen of metaal, bij rudimenten van het matriarchaat en ten slotte bij de eertijds bestaande lijkverbranding. Al deze uitingen moeten van uit het Zuiden zijn overgebracht, waar nu nog het Siwaïsme¹⁾ in de Kraeng Lowe dienst sporadisch voort leeft.

Het aantal vreemdelingen is zeer gering: Europeanen en vreemde Oosterlingen komen ten getale van $\pm$ 50 en 300 voor; buiten de drie hoofdplaatsen wonen aan de kust eenige Makassaren; andere landaarden treft men er niet aan.

Het volk woont vnl. in de geheel in cultuur gebrachte vlakte²⁾ langs de Golf van Bone. De bevolkingsdichtheid³⁾ is ook daar het grootst en staat van eenige districten zelfs gelijk met die van Java.

Het zielental, neemt gemiddeld met $\pm$ 2 % 's jaars toe. Dit percentage zou stellig grooter zijn, zoo niet vele oude gebruiken den volksaanwas tegenwerkten, b.v. het standenverschil en de bruidschat,⁴⁾ die het sluiten van vele huwelijken in den weg staan, terwijl de slechte behandeling van jonggeborenen en zieken jaarlijks talrijke slachtoffers eischt.

De Bonier is heerschezuchtig, avontuurlijk van aard, sober, voor een Inlander spaarzaam, fijn gevoelig en tenslotte verzot op spel en weddenschap.

De arbeidslust laat veel te wenschen over en strekt zich vnl. uit tot de voldoening van eerste behoeften. Onder goede leiding kan het arbeidsvermogen echter zeer worden opgevoerd.

¹⁾ Br. B. F. Matthes, Bijdr. tot de Ethnologie v. Z. Celebes, (1875), 92 Goudsward, Mededeelingen Zendelingennootschap dl. IX, 75—100; 289—314.

²⁾ Met de 2 grootste kampongs Lamoeroe (Koeng) en Welado met resp. 2800 en 4400 zielen.

³⁾ De bevolkingsdichtheid der onderafd. Bone was in 1920 42 zielen per K.M². voor de dichtst bevolkte districten Tanette riattang (Watampone) en Awangpone 181 en 107: voor de dun bevolkte districten Beengo en Attang Lamoeroe 15 en 14.

⁴⁾ v. Lakerveld, een beschouwing over de schaking bij de Boegineezen, Tijdschr. B. B., 38 (1910), afl. 6, 316 e. v.

Vroeger golden de Boegineesche soldaten voor recalcitrant, roof- en moordzuchtig, later is die meening zeer ten gunste van hen gewijzigd. Dat die reputatie eertijds te wenschen overliet, spreekt vanzelf, wanneer men weet, dat bv. bij landraadvonnissen — Kooreman¹⁾ noemt die van Topedjawa, Zuiderdistricten, Celebes — de misdadigers veroordeeld werden tot indiensttreding bij het Ned.-Ind. leger. Mijn persoonlijke meening over de geaardheid van het volk, is zeer goed.

Klassenindeeling bestaat nog steeds, ofschoon in mindere mate dan in den vorstentijd, toen de adel daaraan streng de hand deed houden; zoo was bv. het huwelijk tusschen een vrouw van hooge geboorte en een man van lagen stand absoluut verboden; de vleeschelijke gemeenschap tusschen beiden werd met den dood gestraft. Sterke familie band bestaat, hulp en bijstand zijn de naaste verwanten elkaar verschuldigd. Het mag een uitzondering genoemd worden, wanneer men niet tot eenige geslachten terug zijn familie kan opnoemen; de meeste adellijken weten zelfs uit het hoofd hun heelen stamboom op te zeggen.

Voor verbetering van den gezondheidstoestand werd onder het vorstenbestuur niets gedaan. De eenige hulp bij ziekte verleende de sanro,²⁾ die de plaats innam (en nog inneemt) van onzen dokter of dokters. Onkunde en bijgeloof waren oorzaak, dat als regel de patiënt niet zoozeer door de kwaal als wel ten gevolge van uiteenlopende adviezen, behandeling en medicijnen stierf. Als een der merkwaardige staaltjes, wordt de behandeling bij zware bevallingen vermeld.³⁾ Door hard wrijven, stompen en trappen op de buik, waarbij meerdere personen soms te pas moeten komen, tracht men een gunstig verloop te krijgen. De dood zal menige vrouw niet onwelkom zijn geweest.

De medicijnen bestonden uit gestampte of gekauwde kruiden, oliën, blanketsel, aftreksel van blaren, niet het minst amuletten, offeren en bij zweren de koperen duit.

Besmettelijke ziekten, die vroeger hevig konden heerschen, zóó, dat heele streken er door ontvolkt⁴⁾ werden, kwamen na 1905 nog slechts tweemaal voor, nl. in 1911 de cholera en in 1918 de griep epidemie. Pokken werden herhaaldelijk geconstateerd, doch door krachtig ingrijpen werd steeds groote uitbreiding voorkomen.

¹⁾ De feitelijke toestand i. h. G. v. C. e. O., De Ind. Gids, 5e jaarg. I, (1883), 201, vgl. M. F. K. Perelaer, de Bonische expeditiën 1859—60; en Bakkers' vorstendom Bone. In het gevecht tegen de Engelschen in 1811 te Batavia sneuvelden de Boegineezen tot den laatsten man.

²⁾ De doekoen van Java. — Dr. B. F. Matthes, Bijdr. Ethnologie Z. Celebes 132 e. v.

³⁾ Dr. B. F. Matthes, Bijdr. Ethn. Z. Celebes, 49—55.

⁴⁾ Dikwijls was de reden hiervan ook de groote onveiligheid, vgl. Bakkers' leenvorstendom, 30.

* Waar hygiënische toestanden alles te wenschen over lieten, het bijgeloof en slechte gebruiken zoo'n voorname rol speelden bij de inlandsche bestrijdingswijze van ziekten, pleit het voor de vruchtbaarheid van het volk, dat het land nog zoo goed bevolkt is.

Het zal b.v. ongelooflijk klinken, dat waschwater afkomstig van een aan pokken gestorven persoon als probaat middel tegen de ziekte in vele streken wordt aan gemerkt. Als men nu weet, dat de Boeginees het lijk grondig reinigt voor de reis naar betere gewesten, en wel zoo, als het zeker nooit te voren gedurende het verblijf op aarde geweest is,¹⁾ dat voor een sterfgeval steeds vele personen in het huis van den overledene samen komen,²⁾ dan mag eerder van een verspreiding dan van een bestrijding der ziekte gesproken worden. Geen wonder, dat de pokken beschouwd werden als een verplichte dienst, een katsoewijang — waarmee ook de heerendiensten worden aangeduid, — waaraan niemand kon ontkomen. Naar de opvatting van den Boeginees³⁾ is de nageboorte n.l. een broertje (of zusje) van den jonggeborene, die van het broertje in den vorm van pokken later een bezoek zal krijgen. Komt de ziekte in huis, dan dient ze behoorlijk ontvangen te worden, men geeft haar den naam van masagala of sagala, d.i. den zeldzame (gast) en tracht haar goed te stemmen door vleiende liederen⁴⁾ te zingen, een nieuw matje neer te leggen, enz. Sterft de zieke, dan is dit het bewijs, dat de oudere broer (of zuster) niet langer van den jongere gescheiden kan blijven.

Ernstige ziekten worden aan geesten toegeschreven. Al het mogelijke, vnl. door offeren, wordt gedaan om ze goed gunstig te stemmen; een enkele maal zelfs om ze er tusschen te nemen. Zoo brandt de bevolking van het gebergte zich wel litteekens, welke het bewijs moeten leveren, dat men reeds voldaan heeft aan de verplichte dienst van pokken.

De eerste hulp, die het Gouvernement verleende om verbetering in in den gezondheidstoestand te brengen, was de invoering der vaccinatie tegen pokken. Reeds eenige jaren na onze komst waren nagenoeg allen ingeënt. Kinine verstrekking had op ruime schaal plaats (tot 1919 gratis). In de op de drie hoofdplaatsen gevestigde hospitaaltjes werd de zieke bevolking behandeld. Eerst in 1919 konden door de in dienst stelling van een Indisch arts te Watampone, die het geheele landschap

¹⁾ Dr. B. F. Matthes, Bijdr. Ethnologie Z. Celebes, 136; H. E. D. Engelhard, med. Saleyer, Bijdr. T. L. V., 4e volgr., VIII, 271

²⁾ Bakkers' leenvorstendom Bone, 59 e. v.

³⁾ P. J. Kooreman, de feitelijke toestand enz., De Ind. Gids 5e jaarg. I, (1883), 171 e. v. Dr. B. F. Matthes, aantekeningen op de Boeg. Chrestomathie, blz. 154. De nageboorte wordt zorgvuldig bewaard, later begraven en tegelijkertijd daarnaast een klapper geplant, waaruit men iemands leeftijd kan opmaken.

⁴⁾ Dr. B. F. Matthes, Boeg. Chrestomathie I, 370—381; aant. 152 e. v.; bijdr. Ethnologie Z. Celebes 57. Door de ziekte goed te ontvangen, hoopte men zoo min mogelijk nadeel er van te ondervinden.

op gezette tijden afreisde, meer en beter de belangen van den gezondheidsdienst worden behartigd. Het succes was groot. Eigenaardig was daarbij te zien, hoe velen de heilzame werking der geneesmiddelen niet zoo zeer toeschreven aan de medicijnen zelf alswel aan de persoon, die ze toe diende. Een aardig voorbeeld hiervan vinden we terug in een brief van een Aroe aan Matthes¹⁾, waarin de vraag wordt gesteld of het etiket van een medicijnfleschje niet als geneesmiddel kon dienen.

Op het gebied van ziekte bestrijding neemt die tegen syphilis en framboesia middels neosalvarsan een eerste plaats in. Demonstraties met de snelle en schitterende resultaten van dit middel hadden ten gevolge, dat het bij de lijders dadelijk ingang vond en in 9 maanden (Augustus 1919 t/m April 1920) 468 injecties in de onderafd. Bone werden gegeven. Kort daarop werd in de landschappen Wadjo en Soppeng met de bestrijding dezer ziekten begonnen. De heilzame werking maakte grooten indruk, de vraag was enorm, zelfs zoo, dat in de afdeeling Bone het ongelooflijke cijfer van 20.000 inspuitingen in één jaar (1921) werd bereikt.

Dat bij het groote conservatisme de bevolking lastig van oude gebruiken kan scheiden, heeft nog steeds zijn treurige gevolgen bij jonggeborenen, van wie de navelstreng met een ongereinigd mes of stukje bamboeschil wordt afgesneden²⁾ en de navel vervolgens met wat aarde (bij uitzondering asch) wordt ingewreven. Gevaar voor besmetting met tetanus bacillen is groot; het aantal aan klem gestorven kinderen mag beduidend genoemd worden.

(Slot volgt.) 192-508

---

¹⁾ Boeg. Chrestomathie II, 210; aant. 124. Deze geleerde moet in zijn tijd wel in hoer aanzien op Z. Celebes hebben gestaan, door eenige aanzienlijken werd hij als broer of vader aangenomen.

²⁾ Dr. B. F. Matthes, Bijdr. Ethnologie Z. Celebes, 57 en 155.